

پرسشگر امروز

کلیدواژه‌ها:

پرسشگری، روایات، گوش دادن، دانش آموز پژوهشگر، چشم انداز

فَسَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (نحل/۴۳):
اگر نمی‌دانید از آگاهان پرسید.

پرسشگری

پرسش آغاز تفکر است. می‌گویند پرسش خوب نصف پاسخ است. برخی نیز معتقدند، پایه و اساس هر اکتشافی یک پرسش اساسی و بنیادی است. در آموزش نیز پرسش، در فرایند یاددهی - یادگیری، نقش مهمی ایفا می‌کند.

پرسشگری مهارت مؤثری است که راه به پاسخ می‌برد. نهادینه کردن این رسم نیکو، به معنای دستگیری مخاطبان برای رسیدن به سر منزل مقصود در جادهٔ تعلیم و تربیت است.

هم سؤال از علم خیزد هم جواب
همچو خار و گل که از خاک است و آب
(مولوی)

اگر ما بتوانیم به فرزندانمان مهارت پرسشگری بیاموزیم تا بدانند که طرح پرسش، کلید دست یافتن به پاسخ‌های بزرگ است، راه پرپیچ و خم آموختن را برایشان هموار کرده‌ایم.

صرف نظر از این مطلب، در جامعهٔ امروز تربیت افراد پرسشگر، متفکر و منتقد ضروری است و اگر آن‌ها به جای درگیر شدن با مهارت‌های ساده و مجزا از هم، با فعالیت‌های پیچیده و کل نگر درگیر شوند، از این طریق برای چالش با دنیای فردا آمادگی بیشتری به دست می‌آورند.

پرسشگری در روایات

پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «دانش خزانه‌هایی دارد که پرسش کلید آن‌هاست؛ پس پرسید تا خدا بر شما رحمت کند؛ زیرا او چهار کس را در این باره پاداش می‌دهد: پرسشگر، آموزگار، شنونده و دوست دار آن‌ها» (نهج الفصاحه، حدیث ۳۰۹:۲۰۲۰).

در این روایت آنچه توجه را جلب می‌کند، در کنار هم نهاده شدن شأن پرسشگر با معلم و متعلم است. گویی خداوند کریم دمرتبه برای آموزنده علم و دانش رحمت می‌فرستد، یکی به خاطر شاگرد بودن او و دیگری

به خاطر پرسشگر بودن او.

در جای دیگر، پیامبر گرامی اسلام (ص) پرسیدن همراه با تدبیر و اندیشه را نیمی از علم معرفی می‌کند: «اظهار محبت به مردم نیمی از عقل و اندیشه و خردانسان را تشکیل می‌دهد و سؤال کردنی که با لطف و اندیشه توأم باشد، نیمی دیگر از علم و دانش انسان را سامان می‌بخشد» (نهج الفصاحه، حدیث ۱۰۵۷:۱۰۵۷).

رابطهٔ پرسیدن با خوب گوش دادن

عادت به پرسیدن و سؤال کردن با فرمان و دستور ایجاد نمی‌شود، بلکه زمینه می‌خواهد. اجرای شیوه‌هایی برای درگیر کردن مخاطبان به فکر کردن، از مهم‌ترین راهکارها برای ایجاد زمینه دستیابی به این مقصود است. در مسیر یادگیری، گوش دادن پلهٔ اول آموختن و سخن گفتن است؛ یعنی خوب گوش کنیم تا خوب حرف بزنیم. برای اینکه پرسشگر خوبی باشیم، باید ابتدا شنوندهٔ خوبی باشیم؛ چه، خداوند دو گوش و یک زبان به ما عطا فرموده است.

چه علل و عواملی موجب پرسشگر نشدن دانش‌آموزان می‌شود؟

۱. درگیر نشدن با محتوا. سطح دانش فراگیرندگان در حد محفوظات است و هدف از آموزش‌ها قبول شدن و ارتقا به سطح بالاتر است، پس ذهن آن‌ها درگیر محتوا نمی‌شود؛
۲. معلم محور بودن کلاس. در این صورت، به ظاهر، نکته‌ای مبهم برای دانش‌آموز باقی نمی‌ماند تا سؤال کند. پس ذهن بالقوه خلاق فرد هرگز به حالت بالفعل نمی‌رسد.
۳. جواب‌دهی سریع معلم و مشارکت ندادن دانش‌آموز در جواب که باعث بروز مشکلاتی نظیر بسته بودن فکر دانش‌آموز می‌شود و قدرت تخیل و خلاقیت را از وی می‌گیرد.
۴. ترس و کمرویی از صحبت کردن در جمع؛
۵. پایین بودن سطح اطلاعات عمومی دانش‌آموزان؛
۶. بی‌توجهی معلم به سؤال کردن دانش‌آموزان.

یدالله رحمانی
دبیر منطقه ۵ شهر تهران

پژوهشگر فرداست!

دانش‌آموزان باشد معلم باید سعی کند در هنگام سؤال کردن از دانش‌آموزان، اشتباهات خود را به حداقل برساند، زیرا سؤال خوب می‌تواند پرسش‌ها و پاسخ‌های بهتر و بیشتری را به دنبال داشته باشد. در اینجا، به برخی از اشتباهات رایج در پرسشگری اشاره می‌شود؛ چه بسا انجام این اشتباهات، برای همیشه شعله‌فروزان اندیشه و پرسش و میل به دانستن را در فرد خاموش سازد.

۱. طرح سؤالات زیاد به طور هم‌زمان؛
۲. طرح سؤال و دادن پاسخ از سوی خود معلم؛
۳. همواره سؤال کردن از زرنگ‌ترین یا محبوب‌ترین شاگردان؛
۴. طرح سؤالات بی‌ربط با موضوع یا زمینه درسی و کلاسی؛
۵. پرسیدن سؤال‌های تکراری و استفاده نکردن از سؤالات تحقیقی؛
۶. فرصت فکر کردن به شاگردان ندادن؛
۷. تصحیح نکردن جواب‌های غلط؛
۸. نادیده گرفتن جواب‌های متفاوت، به جز یک جواب؛
۹. توجه نکردن به دلالت‌های جوابی که دانش‌آموز می‌دهد؛
۱۰. طرح سؤال‌های بسیار دشوار و خارج از فهم دانش‌آموز.

پژوهشگری

زمانی می‌توان در جامعه امید به بهبود امور داشت که خردورزی در آن توسعه یابد و مردم به پژوهش و جست‌وجوگری علاقه‌مند باشند و هنگامی انسان‌ها می‌توانند بهترین برنامه‌ریزی را در امور داشته باشند که به اطلاعات کافی و دقیق دسترسی یابند. مستندسازی فعالیت‌ها، حفظ و نگهداری آن‌ها به صورت بانک‌های اطلاعاتی علمی و دارا بودن ساختارهای اطلاع‌رسانی قوی باعث می‌شود که افراد در هنگام پژوهش، به دانسته‌های ارزشمند و مورد نیاز دسترسی داشته باشند و بسیاری از سؤالات پدید آمده در جامعه را با دقت بیشتر جواب دهند. در جامعه ما علاقه به پژوهش بسیار کم است. گفته می‌شود که بودجه تحقیقاتی ما بین ۰/۳ درصد تا ۰/۵ درصد تولید ناخالص ملی است، در حالی که در کشوری مثل ژاپن این عدد ۵ درصد است.

راهکارهایی برای ایجاد «روحیه پرسشگری» در دانش‌آموزان

پرسیدن را می‌توان ابزاری دانست برای آموختن که هر انسانی از دوران کودکی به آن مجهز است. محققان توفیق در طرح سؤال‌های گوناگون را، توفیق در فهم درست آموزه‌ها می‌دانند و میزان موفقیت هر دانش‌آموزی را در ارتباط مستقیم با میزان پرسش‌های او می‌دانند. از طرف دیگر، هر معلمی می‌تواند سطح علمی مخاطبانش را از تعداد و کیفیت پرسش‌هایی که طرح می‌کنند محک بزند. یادگیری پایدار در صورتی اتفاق می‌افتد که یاددهنده براساس پرسش‌های یادگیرنده طرز یاددهی خود را پی‌ریزی کند. برای اجرایی کردن این مهم، پاره‌ای از راهکارهای مؤثر را پیشنهاد می‌کنیم:

۱. تقویت مهارت استنباط و تجزیه و تحلیل در دانش‌آموز؛
۲. پرورش مهارت مشاهده در دانش‌آموزان؛
۳. شرکت دادن دانش‌آموزان در بحث‌های کلاسی؛
۴. گسترش روحیه کارگروهی؛
۵. آموزش عملی شیوه‌های آموزش دانایی محور به جای حافظه محور؛
۶. طراحی کتاب‌ها به صورتی که تازگی و جذابیت داشته باشد و به ایجاد رغبت در دانش‌آموزان به مطالعه و کتاب‌خوانی بینجامد؛
۷. ایجاد انگیزه کار در معلمان (علاقه به کار در معلمان تقویت شود)؛
۸. ایجاد تغییراتی در نوع و سبک آموزش‌ها و ارزشیابی از دانش‌آموزان؛
۹. توجه به سطوح متفاوت دانش، درک یادگیرنده و فرایندهای ذهنی و فرآورده‌های آموزشی؛
۱۰. تقویت مهارت‌های حل مسئله و استفاده از سطوح بالاتر تفکر در پردازش.

برخی اشتباهات رایج در سؤال پرسیدن معلمان

از آنجا که طرح سؤال در کلاس درس می‌تواند خود سرآغاز بیداری حس کنجکاوی و پرسش در ذهن

متأسفانه در کشور ما انجام امور پژوهشی به صورت گروهی خیلی موفق نیست، لذا ضرورت آموزش مهارت‌های کار کردن گروهی، نیاز امروز و فردای جامعه ماست و دانش‌آموزان باید دانسته‌های لازم را در این زمینه فراگیرند و تمرین کنند.

بازدیدهای علمی: برنامه‌ریزی برای بازدیدهای علمی دانش‌آموزان از مراکز پژوهشی و گفت‌وگوی آنان با پژوهشگران صاحب‌نظر می‌تواند در علاقه‌مند کردن آنان به پژوهش بسیار مؤثر باشد و درس‌های فراوانی به آنان بیاموزد.

کتابخانه‌های مجهز: تجهیز مدارس به کتابخانه‌های غنی از انواع کتاب‌های دینی، علمی، ادبی، تاریخی، اجتماعی، سیاسی، هنری، فنی و... و علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به مطالعه، می‌تواند بستر پژوهش را در مدرسه مهیا کند و محیط مناسبی برای رشد فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی دانش‌آموزان باشد. یکی از ویژگی‌های جامعه دوست‌دار پژوهش، علاقه‌مندی اعضای آن به مطالعه کردن است.

اینترنت و دانش‌آموز: تجهیز مدارس به اینترنت و بهره‌گیری از آن در جهت رشد علمی دانش‌آموزان با کمک معلمان آموزش دیده، یکی دیگر از نیازهای پژوهشی مدارس است. مدیران مدارس می‌توانند به راحتی با تجهیز مدرسه به رایانه و یک خط تلفن، دانش‌آموزان را با استفاده درست از اینترنت آشنا کنند و راه‌های کسب اطلاعات را به آن‌ها بیاموزند. در حال حاضر، در اینترنت، جست‌وجوگرهایی وجود دارد که قادرند به زبان فارسی به جست‌وجوی اطلاعات بپردازند. برای مثال در برنامه جست‌وجوگر فارسی گوگل، با تایپ واژه «اخلاقیت»، بیش از یک میلیون مورد جست‌وجو به زبان فارسی به شما معرفی می‌شود. در سال‌های آینده، با رشد تصاعدی سایت‌های فارسی زبان رویه‌رو خواهیم شد. لذا آشنا کردن دانش‌آموزان با منابع خوب علمی در اینترنت ضروری است. از طرف دیگر، با افزایش اطلاعات دانش‌آموزان، آنان در آینده قادرند خود به ایجاد منابع علمی در اینترنت بپردازند و نتایج یافته‌های خود را منتشر کنند. همین امر می‌تواند بستری مناسب برای ظهور پژوهشگران جوان باشد.

کمیته‌های پژوهشی: در مدارس می‌توان با مشارکت دانش‌آموزان، کمیته‌های پژوهشی ایجاد کرد. دانش‌آموزان در این کمیته‌ها بر اساس نیازهای پژوهشی قادرند پژوهش کنند و نتایج به دست آمده را به مسئولان تصمیم‌گیر منتقل کنند و زمینه‌ساز تغییرات مثبت شوند.

منابع

۱. مکارم شیرازی. **ترجمه قرآن حکیم و شرح آیات منتخب**. مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۷۸. تهران.
۲. مویس، دانیل و رینولدز، دیوید. **آموزش مؤثر یا روش تدریس مؤثر**. ترجمه محمدعلی بشارت و حمید شمسی‌پور. انتشارات رشد. ۱۳۸۴. تهران.
۳. رمزی، رابرت دی. **۵۰۱ نکته برای معلمان**. ترجمه مرتضی مجدفر و وحیدرضا نعیمی. انتشارات قدیانی. ۱۳۸۷. تهران.
۴. **نهج الفصاحه**. چاپ سوم.
۵. حاجتی، دکتر محمدباقر. **آداب تعلیم و تربیت در اسلام**.
۶. مقاله «دانش‌آموز پژوهشگر»، نوشته میرزا آقایی، حمید. سه‌شنبه، روزنامه اعتماد ۶ اسفند، ۱۳۸۱. شماره ۲۱۱.
۷. قاسمی‌پویا، اقبال. **پژوهش در عمل**. چاپ چهارم. پژوهشکده تعلیم و تربیت. ۱۳۸۲. تهران.
۸. قاسمی‌پویا، اقبال. **معلم پژوهنده**. اردیبهشت ۱۳۸۰. تهران.
۹. علیزاده، حسین. **روان‌شناسی خانواده**. چاپ نخست. گلشن راز. ۱۳۸۳. تهران.

برای ایجاد جامعه‌ای علاقه‌مند به پژوهش، باید فرهنگ آن را پدید آورد و یکی از اقدامات لازم در این خصوص، آشنا کردن دانش‌آموزان با پژوهش است. حدود ۱۲ میلیون دانش‌آموز در کشور ما در حال آموختن هستند که کمتر به آنان به عنوان استعدادهای بالقوه در عرصه پژوهش نگاه می‌شود. اگر آنان به صورت پژوهشگر تربیت شوند، به راحتی در برابر مشکلات تسلیم نمی‌شوند بلکه با روحیه جست‌وجوگری به دنبال راه‌حل‌های جدید قدم برمی‌دارند و سربلند می‌شوند. برای گسترش پژوهش بین دانش‌آموزان، توجه به چند نکته می‌تواند مفید باشد:

آشنا کردن معلمان با پژوهش: هرگاه معلمان از آموزش‌ها و مهارت‌های لازم در خصوص پژوهش کردن برخوردار شوند، قادرند فرهنگ پژوهش را بین دانش‌آموزان خود نیز توسعه دهند. کاربردی کردن پژوهش در عرصه تعلیم و تربیت می‌تواند زمینه‌ساز تحول در آموزش و پرورش دانش‌آموزان باشد. اما واقعاً معلمان کشور ما چه اندازه با این مقوله آشنا هستند؟ یکی از اقداماتی که وزارت آموزش و پرورش می‌تواند برای پر کردن این خلأ انجام دهد، مشارکت دادن معلمان در طرح‌های پژوهشی است که این خود سبب می‌شود آنان علاوه بر اینکه دانش‌آموزان را آموزش می‌دهند، با نگاه پژوهشگرانه فعالیت‌های خود را نیز بررسی و به اصلاح و بهبود امور آموزشی کمک کنند و نتایج دستاوردهای خود را به دیگران منتقل کنند. در انتهای

دهه ۱۹۹۰، نشست بین‌المللی بانکوک برای توسعه تفکر خلاق» با حضور صاحب‌نظران در زمینه آموزش و پرورش برگزار شد. در آنجا متخصصان اندیشه‌های خود را بیان کردند. برای مثال، پروفیسور **نریدالیرتون**، معتقد بود که معلمان باید همانند پژوهشگر وارد عرصه کار شوند. او از آنان به عنوان بهترین پژوهشگران در صحنه علوم تربیتی نام برد. یکی دیگر از صاحب‌نظران بیان داشت، باید فرصت‌هایی را برای معلمان پدید آورد که درباره عملکردهای تفکر کنند و به تبادل نظر با همکاران خود بپردازند. به همین دلیل، برگزاری دوره‌های آموزشی برای آنان ضروری است. وجود معلمان پژوهشگر، زمینه‌ساز انتقال فرهنگ پژوهش به دانش‌آموزان و جامعه و سرمایه‌گذاری بسیار ارزشمندی برای آینده خواهد بود.

محتوای آموزشی پژوهش: تهیه محتوای آموزشی مناسب در زمینه پژوهش برای معلمان و دانش‌آموزان، با کمک صاحب‌نظران، ضروری است. باید علم پژوهش را ساده کرد و آن را به دانش‌آموزان آموخت، به گونه‌ای که آنان پژوهش را در فعالیت‌های روزمره خود به کار گیرند و خود را برای انجام فعالیت‌های پژوهشی پیچیده‌تر در عرصه کار و زندگی مهیا کنند تا دیگر به واسطه ترس از پژوهش، از آن دوری نکنند.

آموزش مهارت‌های گروهی: یکی از ویژگی‌های تحقیق، انجام پژوهش به صورت گروهی است.

